

8. Грибоедов, А.С. Драматические произведения: сост. Э.И. Липницкий. / А.С. Грибоедов. – Мн.: Ураджай, 1999. – 335 с.
9. Niemcewicz, J.U. Powrót Posła / J.U. Niemcewicz. – Warszawa, [s.n.]. – 91 s.
10. Фонвизин, Д.И. Комедии / Д.И. Фонвизин. – Мн.: Юнацтва, 1982. – 142 с.
11. Тургенев, И.С. Отцы и дети ; Накануне : [романы] / И.С. Тургенев. – М.: Издательство АТС, 2020. – 352 с.
12. Мольер, Ж.-Б. Мизантроп / Ж.-Б. Мольер ; [пер. с фр. Н. Холодковского]. – М.: РИПОЛ классик, 2021. – 184 с.
13. Рубашевский, Ю. Брестский сюжет для «Горя от ума» / Ю. Рубашевский // Вечерний Брест. – 2018. – № 38, 28 сентября. – С.3.
14. Синицкая, А. Александр Грибоедов и Юлиан-Урсын Немцевич: «Польско-русский» этюд на фоне архивов / А. Синицкая, Т. Шахматова // Свежая газета. Культура. – 2021. – №1-2, январь. – С. 38–39.



Рачэўскі Станіслаў Рыгоровіч (Stanislaw Rachewski), кандидат филологических наук, доцент кафедры профессионального развития работников образования ГУО «Брестский областной институт развития образования» (*Брэст, Рэспубліка Беларусь*) (*Brest, Republic of Belarus*); kafedra.boiro@yandex.ru

УДК 821. 161. 3

**ПРЭЦЭДЭНТНЫ ПАЭТЫЧНЫ ТЭКСТ А. РУСАКА
“БЫВАЙЦЕ ЗДАРОВЫ, ЖЫВІЦЕ БАГАТА!..”:
ЛЁС І ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА**

Анатацыя: У артыкуле вядомы на Беларусі і за яе межамі верш А. Русака пра ад’езд з гасцей характарызуецца як прадукт рэінтэрпрэтацыі, прасочваецца яго літаратурны лёс.

Ключавыя словы: тэкст, верш, песня, пераклад, пажаданне, развітанне.

PRECEDENT POETIC TEXT BY A. RUSAK "BE HEALTHY, LIVE RICHLY!.." : FATE AND LINGUISTIC AND CULTURAL CHARACTERISTICS

Annotation: in the article, A. Rusak's verse about the departure of guests, known in Belarus and abroad, is characterized as a product of reinterpretation, his literary fate is traced.

Keywords: text, verse, song, translation, wish, parting.

У культуры многіх народаў свету нацыянальным здабыткам з'яўляюцца прэцэдэнтныя, паэтычныя ці празаічныя, тэксты, якія з часам становяцца не толькі добра вядомымі і любімымі ў грамадстве, але і, як адзначае Д. Рудо, рэінтэрпрэтуюцца: выходзяць за межы слоўнага мастацтва, трансфармуюцца ў творах іншых відаў, не трацячы пры гэтым зыходнага зместу і па-ранейшаму адлюстроўваючы нацыянальныя рэаліі, светабачанне народа, ва ўлонні якога нарадзіліся [1, с. 92]. Да прэцэдэнтных і па-майстэрску інтэрпрэтаваных адносяць, напрыклад, тэксты шэкспіраўскіх п'ес (на іх аснове шэдэўры кінематографа стварылі Р. Козінцаў і Ф. Дзэфірэлі – пра Гамлета, караля Ліра, Рамэо і Джульету) “Войны и мира” Л. Талстога (аднайменнае адзначанае Оскарам кінапалатно пакінуў С. Бандарчук), “Прощание с Матёрой” В. Распуціна і “Хатынская аповесць” АА. Адамовіча (рэжысёр запамінальных кіналент “Прощание» і «Иди и смотри» Э. Клімаў), “Сотнікаў” В. Быкава (мастацкі фільм “Восхождение” па аповесці паспела зняць Л. Шэпіцька), “Людзі на балоце” І. Мележа (кінакласікай стаў аднайменны фільм В. Турава па тэксце рамана). П. Чайкоўскі захапіўся сюжэтам пушкінскай “Пікавай дамы” і напісаў геніяльную музыку аднайменнай оперы. Беларускі кампазітар І. Лучанок натхніўся тэкстам Купалавага “Кургана” і стварыў для мулявінскіх “Песняроў” рок-оперу “Гусляр”.

Дакладныя адзнакі прэцэдэнтнасці і рэінтэрпрэтацыі ёсць і ў верша беларускага паэта Адама Русака “Бывайце здаровы, жывіце багата!..” 1936 года напісання: тэкст прыняты культурамі многіх еўрапейскіх і азіяцкіх народаў, перакладзены на іх мовы і стаў папулярнай застольнай песняй. У 1940 годзе песня на гэты тэкст была галоўнай музычнай тэмай Фэстывалю беларускага мастацтва ў Маскве, у 1949 годзе загучала ў мастацкім фільме “Кубанскія казакі” (праўда, тэкст з лёгкасцю прыпісалі іншаму аўтару), потым папоўніла рэпертуар Леаніда Уцёсава, у наш час – Іосіфа Кабзона. У 1995 годзе ужо як шлягер песня завяршала музычны фільм “Старые песни о главном” на першым расійскім тэлеканале.

Здаралася, тэкст верша А. Русака перайначваўся, дапісваўся, як гэта было ў Вялікую Айчынную вайну [2], калі яго друкавалі на лістоўках вялікімі тыражамі на беларускай і рускай мовах і раскідвалі на акупіраваных тэрыторыях:

Вам песню мы нашу ўсім прысвячаем
І новых пабед вам ад сэрца жадаем.
Жадаем да смерці біць фрыцаў праклятых,
Каб беглі ад вас, як падмазаўшы пяты...

Будьте здоровы, живите богато,
Гоните проклятых фашистов от хаты.
Гоните бандитов, лупите их, бейте,
Снаряды и бомбы на них не жалейте!..

Існуе рукапіс верша Русака, захаваны дачкой паэта і размешчаны ў Інтэрнэце, але яго складана выкарыстаць цалкам для лінгакультуралагічнага разгляду: шмат правак і сказаў без знакаў прыпынку. Звернем увагу на канчаткова адрэдагаваны і скарачаны варыянт тэксту, што стаў асновай для перакладу М.Ісакоўскім на рускую мову:

Бывайце здаровы, жывіце багата,
Ужо ж паедзем дадому, дахаты!

У зялёнай дуброве мы начаваць будзем
І вашае ласкі вавек не забудзем.

У вашым калгасе шырокае поле,
Няхай жа на шчасце цвіце ваша доля.

На рэчках на ваших бурлілі каб воды,
Каб плавалі з крыкам гусей карагоды.

Каб жыта ў полі трубою вілося,
Каб сала ў хаце кубламі вялося.

Штодзень у капусце каб плавала шкварка,
Да шкваркі часінай вялася б і чарка.

Яшчэ вам жадаем прыбытку ў хаце,
Ні мала, ні многа – штогод па дзіцяці.

Не будзем у крыўдзе яшчэ і на тое,
Калі пашанцуе – на год і па двое.

Дарогу ж мы знаем да вас, ягамосьці,
І ездзіць мы будзем да вас часта ў госці.

Эх, хто на адведы, эх, хто на радзіны –
Вазіць караваі па дзве паўасьміны.

Не зважаючы на тое, што гэта не зыходны, 1936 года, тэкст А. Русака, тут ёсць што асэнсаваць, выясніць, якім чынам застольная песня стала мастацкай візітнай карткай беларусаў у свеце.

Колькі б ні рэдагавалі і не змянялі тэкст верша, ніхто не адважыўся карэктываваць пачатковае *Бывайце здаровы*, выключэннем стала толькі *Будьте*

здоровы М. Ісакоўскага. Такі пераклад, праўда, аддалена напамінае пажаданне паправіцца пры нездароўі. Дзеяслоўная форма *бывайце*, на наш погляд, ніяк не пашкодзіла б перакладзенаму рускамоўнаму тэксту: дзеяслоў *бывает* у значэнні *существовать*, *жить* не чужародны ў рускай мове (*бывают случаи; так не бывает; не раз я бывал в этом городе*). У вершы беларускага паэта словазлучэнне *Бывайце здаровы* набывае як пажадальны *жывіце ў здароўі*, так і развітальны сэнс, што ўзыходзіць да беларускіх народных маўленчых этыкем *Бывай!*; *Бывай жа!*; *Бывайце!* А ўвёў фразу Русак, ды яшчэ і з зычэннем багацця, у свой паэтычны зварот не адразу – спачатку, вярнуўшыся з Беларусі ў Ленінградскую кансерваторыю, у лісце да маці на развітанне выказаўся адной вершаванай страфой:

Бывайце здаровы, жывіце багата,
А я ўжо прыехаў дадому, дахаты...

Гэтая развітальная формула так спадабалася маладому паэту, што ён потым вырашыў пашырыць радкі да верша. Ісаак Любан, зямляк, параіў Русаку назваць тэкст “Вясельнае віншаванне маладых”.

Глянем на сэнсаўтваральную ролю дзеясловаў у Русаковым тэксце: многія з іх дапамагаюць уявіць, што развітанне адбываецца у канкрэтным, цяперашнім (пакуль госці не ад’ехалі) часе (*жадаем вам; дарогу знаем*); пэўныя намеры, абяцанні перадаюцца формай будучага часу (*наедзем дадому; начаваць будзем; ласкі не забудзем; не будзем у крыўдзе; будзем вазіць*). У сваю чаргу назоўнікавыя словазлучэнні *зялёная дуброва, ваш калгас, шырокае поле, вашы рэчкі, дарога да вас* і прыслоўі *дадому, дахаты* – паказчыкі дзеяння ў канкрэтнай прасторы.

У вершы надзвычай шырокі рад пажаданняў маладым і іх калгаснай брыгадзе, і ў многіх сказах набываюць тэкстаўтваральнае значэнне і развіваюць думку зачыны *каб* і *няхай*: *няхай на шчасце цвіце доля; каб бурлілі воды на рэчках; каб плавалі гусей карагоды; каб жыта вялося трубаю; каб сала вялося кубламі; каб плавала шкварка ў капусце; каб да шкваркі вялася чарка*.

З гэтых шматлікіх пажаданняў выглядаюць ментальныя рысы беларускага чалавека-вяскоўца: працалюбства, кроўная і кранальная, паводле У. Караткевіча, любоў да зямлі, шчодрасць, вынаходлівасць, “летуценнасць у марах” [3, с. 67–68].

А яшчэ і шчырасць пажаданага вясельнай пары і калгаснаму люду, амаль казачнае “з рога ўсяго многа”: *карагодаў гусей, кублоў сала, шкваркі ў капусце, чаркі да шкваркі* (у першапачатковым тэксце – *хлявоў жывёлы; кароў і коней; свіней і авечак; вазоў ячак; наедку з бацвіння, капусты; гароху з бульбай*). Такі фантазійны россып слоў-зычэнняў, а па сутнасці эскапізм (форма адыходу ад рэчаіснасці) студэнта-беларуса, селяніна па паходжанні – выразнік ідэалу людзей, што цяжка працуюць на зямлі: дастатку, прыбытку, ураджаю. Таго ідэалу, які фарміраваўся ў часы прыгону і капіталізму, быў разбураны падчас раскулачвання і пачаў ледзь-ледзь аднаўляцца ва ўмовах калгаснага жыцця.

Нам, сённяшнім, не дадзена як след ведаць тое, чым мы не жылі, што стала мінулым, – мы можам толькі яго інтэрпрэтаваць, супастаўляючы многія з’явы і факты. Прычыну “лакiраванасці” пажадальнага маўлення ў вершы трэба, на

нашу думку, бачыць у наступным: у 1930 – 1950 гадах XX стагоддзя актуальнымі ў савецкім мастацтве сталі тэмы сацыялістычнага будаўніцтва, паскоранай калектывізацыі і індустрыяльнага развіцця вялікай краіны, папулярнасць набывалі творы пра тое, як добра стала жыць простаму чалавеку.

Аптымізм выражала масавая думка: трэба трохі пацярпець, і жыць будзе яшчэ лепей. Па бадзёрай настраёнасці паэтычныя радкі пра ад’езд з вяселля супалі з многімі тагачаснымі творамі літаратуры, у прыватнасці – з вершамі “Ляўкоўскага цыклу” Я. Купалы, асабліва з “Вечарынкай” (1935), музыку да якой напісаў С. Палонскі:

... Прыйшлі з поля, з гаспадаркі,
Клуб запоўніўшы да краю,
Брыгадзіры і даяркі,
Брыгадзіркі і свінаркі,
А гармонік грае, грае...

Вesiaляся, ганарыся,
Мой “Чырвоны аратаю”!
Скварка плавае ў місе,
У шаўку скача Марыся,
І гармонік грае, грае...

Майстру слова, Янку Купалу ва ўмовах ужо запанаванага тады сацрэалізму давялося ў “Вечарынцы” трымаць складаную раўнавагу паміж рэальным жыццём на вёсцы (падгледзеў у ляўкоўскай гаспадарцы карціну калгаснага свята, вяселлі працаўнікоў) і мастацкім вымыслам: ці не перабольшанне – безупынныя (*А гармонік грае, грае...*) скокі *брыгадзірак, даярак, свінарак* пасля цяжкага працоўнага дня ў полі і ля жывёлы. Як і пазней у Русаковым тэксце, у місе *плавае скварка* (яркі сімвал заможнасці, выражаны назоўнікам з адценнем зборнасці), і Марыся скача не ў святочным ільняным уборы, а ў *шаўку*. “Гэта на паверхні, для масавага тагачаснага мыслення,” – адзначае А. Макарэвіч [4, с. 300]. Слоўная і інтанацыйная бравурнасць, маўленчы глянец, прыхарошванне ёсць і ў тэксце Русака, асабліва ў зыходнай, рукапіснай яго версіі: ... *Было ж нам нямала ўсяго, што хацелі; ... вазіць караваі па дзве паўасьміны; ... людзі брыгады працяю рады.*

Затое праўдзіва, ад жыцця, выглядае ў песенным вершы пажаданне сапраўды значнага для тагачаснай вёскі *прыбытку ў хаце*, выражанае спалучэннямі *штогод па дзіцяці і на год і на двое*: калгаснае сялянства на той час не адыходзіла ад сацыяльнага стэрэатыпу, паводле якога шматдзетная сям’я, як бы ні складана было яе падняць, пракарміць, шмат і плённа можа папрацаваць на дабрабыт, устойлівасць сялянскай гаспадаркі.

Беларускі люд 30-х гадоў, як вынікае з тэксту, яшчэ не адышоў і ад стандартызаванай маўленча-этыкетнай формулы звароту: *Дарогу ж мы знаём да вас, ягамосьці...* Так у XIX і на пачатку XX стагоддзя звярталіся да вельмі паважанай асобы ці асоб. Вярбальнае выражэнне ветлівасці ўтрымлівае таксама абяцанне *І вашае ласкі вавек не забудзем*, сінанімічнае з такім жа беларускім *Дзякуй за ласку!* (харошае, паважлівае абыходжанне).

У паэтычным тэксце Адама Русака няма прыцягальных “красивостей” мастацкага пісьма ў выглядзе метафарычных радоў, яркіх параўнанняў, нетрадыцыйных азначэнняў, акрамя разгорнутай метафары – багацця, зычанага маладой пары і ўсяму гасціннаму калгасу, і ўнутры яе – сінекдатычнага пераносу назвы з аднаго прадмета на другі па колькасных паказчыках (*шкварка* замест *шкваркі*, *чарка* замест *чаркі*).

Гіпербалічна выглядае і абяцанне *вазіць караваі па дзве паўасьміны*: асьміна – старадаўняя мера ёмкасці для захавання сыпкіх цел; кожны такі каравай заважыў бы каля 28 кілаграмаў. *Па дзве паўасьміны* ўжыты ў тэксце, відаць, для захавання рытму ў страфе і рыфмы з назоўнікам *радзіны*. Вершаваны радок застольнай песні часта – простая канстатацыя фактаў ці намераў, злучэнне шчырых слоў: *у вашым калгасе шырокае поле; у дуброве начаваць будзем; будзем ездзіць у госці, на адведы, на радзіны; жадаем прыбытку ў хаце*. І гэта выглядае натуральна для маладога творцы, што на пачатку 30-х гадоў яшчэ не стаў майстрам, якому паддаецца выраб паэтычнай тканіны, не паспеў начытацца ўзораў мастацкай літаратуры. Намнога пазней ён стане аўтарам слоў такіх вядомых песень, як “Не за вочы чорныя...”, “Не шукай ты мяне”, “Ой, бярозы ды сосны” і песні з кінафільма “Гадзіннік спыніўся апоўначы”.

Паэтычны твор Русака, пакладзены на музыку, з часам набыў абрадавы характар: сітуацыя ад’езду з вяселля, з гасцявання, відаць, даўно чакала ў грамадстве заключнага акта, эмацыянальнага “клічніка”. Напеўнасць радкоў, лёгкая рытмічная аснова, аптымізм, якога бракавала ў тагачаснай сацыяльнай прасторы пасля столькіх рэвалюцыйных і ваенных страсенняў і трагедый на пачатку ХХ стагоддзя, прыцягнулі ўвагу многіх музыкантаў, майстроў перакладу.

Так, пасля надрукавання ў “Праўдзе” (1937) мастацкі кіраўнік хору імя Пятніцкага У. Захараў, узрушаны прачытаным вершам, напісаў да яго сваю музыку, і песня ў выкананні вядомага калектыву загучала па радыё, стала набіраць папулярнасць. Перайначыў жа музычную аснову твора І. Любан, сябра аўтара: яму спатрэбіўся заключны радасны верш ў вакальнай кампазіцыі для хора, салістаў і аркестра “Старадаўні беларускі вясельны абрад”. На Беларусі першай выканала “Бывайце здаровы, жывіце багата!..” народная артыстка ССРСР, оперная спявачка Л.П. Александроўская і шмат паездзіла з песняй франтавымі дарогамі.

З перакладаў найбольш важны той, што належыць М. Ісакоўскаму. Паэт ашчадна аднёсся да кожнага слова і знака прыпынку ў беларускім тэксце і не адважыўся, як прызнаваўся, змяніць спецыфічна беларускую мадэль спалучэнняў *да дому, да хаты (А мы уезжаем до дому, до хаты...)*.

На паэтычна-музычным малюнку беларускай застольнай песні з’явіўся і нечаканы штрых: *Мы славно гулялі на прадзніке вашем, // Нигде не видали мы прадзніка краше...* Як і многія аналітыкі песеннага мастацтва, перакладчык скептычна паставіўся да радкоў арыгінала пра слаба матываваны начлег гасцей *у зялёнай дуброве*. Яго новая думка пра яркасць, незабыўнасць свята толькі ўзмацніла характарыстыку беларускага вяселля як адметнага.

Даўні пераклад М. Сысойлава на ўкраінскую мову прывёў да таго, што беларускую песню многія ўкраінцы лічаць сваёй народнай (хоць Русаку, а пазней

і яго блізкім неаднаразова давялося даказаць і удалося пераканальна даказаць аўтарства):

Бувайце здорові, живіть багато,
Ми ідемо, любі, до рідной хати.
В зелених садочках ми будемо грати
І ваші всі ласки в піснях пам'ятаті.

У вашім колгоспі шырокае поле,
Нехай же на щастя цвіте ваша доля.
У річці у вашій хай повняцца води,
Каб плавали з криком гусей хороводи...

Вядомая застольна-развітальная песня перайначваецца і на сучасны – жартоўны – рускамоўны лад:

Будьте здоровы, живите богато,
Насколько позволит вам ваша зарплата.
Но знайте, зарплаты всегда не хватает,
Просите у предков – они вам добавят...

Але такая рэінтэрпрэтацыя толькі на карысць твору, век якога і праз больш як 80 гадоў не завяршыўся, дадае яму знанасці, жывучасці.

Тэкст Адама Русака, безумоўна, заслугоўвае аднясення да звязных выказванняў, вартых лінгвакультуралагічнага аналізу ці глыбокага філалагічнага разгляду ў ВНУ і школе, паколькі адлюстроўвае адну са старонак гісторыі народа і яго культуры, у ім – багацце культураносных слоў, мясцін “с культурным кампанентам значэння, ключевымі словамі культуры, фонавой лексикой” [5, с 10].

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Руто, Д.Л. Белорусские прецедентные тексты на занятиях РКИ / Д.Л. Руто // Третьи чтения, посвященные памяти профессора В.А. Карпова: сборник научн. статей. – Минск: БГУ, 2009.
2. Лукьянчик, И. “Бывайце здаровы, жывіце багата...” Как родилась одна из самых популярных застольных песен / И. Лукьянчик // Школа жизни. ру: познават. журнал. – 2013, 7 октября.
3. Караткевіч, У. Зямля пад белымі крыламі: нарыс / У. Караткевіч. – Мн.: Нар. асвета, 1992.
4. Макарэвіч, А.М. “Ляўкоўскі цыкл” Я. Купалы ў кантэксце гістарычнай рухомасці твораў / А.М. Макарэвіч // Творчасць Івана Навуменкі: славянскі, еўрапейскі, сусветны кантэкст: Рэсп. навук. канферэнцыя – Мінск, 2010.
5. Писарук, Г. Лингвистический анализ текста в вузе и школе: учебно-методич. пособие / Г.В. Писарук, Т.М. Лянцевич. – Брест, БрГУ имени А.С. Пушкина, 2021.